

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

УДК 316.334.3(450)(049.3)

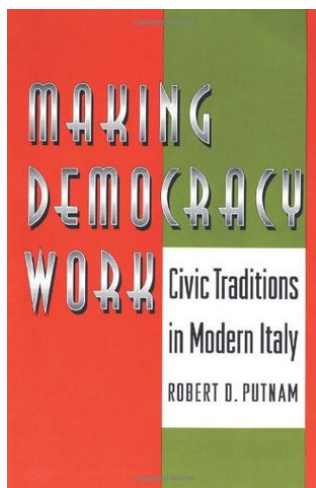
DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.6242018.19>

Приказ

Дејан Бурсаћ*

*Институт за политичке студије,
Београд*

СОЦИЈАЛНИ КАПИТАЛ И РАЗВОЈ ДЕМОКРАТСКИХ ИНСТИТУЦИЈА

Robert D. Putnam,
*Making Democracy Work:
Civic Traditions in Modern Italy*,
Princeton University Press, 1993,
280 p.

Књига Роберта Патнама бави се проблемом развоја институција и њиховог двосмерног односа са друштвеним окружењем. Резултат је више од две деценије емпиријског истраживања италијанских региона, спроведеног од стране аутора и његових сарадника, Роберта Леонардија (енг. *Robert Leonardi*) и Рафаеле Нанет (енг. *Raffaella Nanetti*). Ова компаративна студија регионалних влада Италије привукла је велику пажњу у академским круговима, те је у годинама након издавања практично постала класик у политичким наукама, нарочито због тврдње да успех демократије зависи у великој мери од хоризонталних друштвених веза које аутор групно дефинише под појмом социјални капитал.

То је управо и централна теза студије: да је социјални капитал кључни фактор утицаја на институционалне перформансе и перформансе демократије уопште, узевши у обзир (историјски) социјални контекст као важан фактор политиколошке анализе. Патнам је идеју за истраживање засновао на одлуци

* Електронска адреса аутора: dejan.bursac@ips.ac.rs

италијанске владе да 1970. године имплементира раније донете уставне уредбе о увођењу регија. Тада је на целој територији Италије основано двадесет региона, односно регионалних влада. Ове нове институције су имале исту унутрашњу структуру, идентична овлашћења и врло сличне финансијске ресурсе – али се њихово друштвено, економско, културолошко и политичко окружење значајно разликовало, а посебно је то случај када се ради о историјски индикованом регионалном диверзитету Италије. Настанак регионалних управних тела у спектру разноврсних карактеристика појединих делова Апенинског полуострва пружио је истраживачима јединствену прилику за обухватну и систематску студију о еволуцији институција, њиховом утицају на друштво и повратном утицају друштва, пратећи од самог зачетка институционални оквир који је предмет интересовања студије.

Аутор нам пружа две полазне тачке истраживања. У првој, институције представљају независну варијаблу, а студија се бави њиховим утицајем на понашање политичких актера. Затим се институције посматрају као варијабла зависна од историјских околности. Патнам у току истраживања уводи и трећи упит – практични учинак институција у односу на друштвени контекст. Методе

којима се служи укључују анкете, истраживања јавног мњења, интервјуе, студије случаја, анализе докумената итд. Друго поглавље даје нам хронолошки преглед италијанског политичког развоја, нарочито генезу формирања региона и трансфера овлашћења са државног на регионални ниво. Више од две деценије развоја регионалних институција (у моменту писања књиге) пружиле су огромну количину података и доказа за тврдње о утицају на политички живот, који се посебно очитује у променама у политичкој култури (од конфликтне ка кооперативној, од екстремизма ка толеранцији, од идеолошког догматизма ка усмерености на принципе добре владавине). Патнам показује како су се ове институције временом укорениле, оствариле оперативну самосталност и задобиле подршку и поверење грађана.

И док претходни део испитује феномен регионалних институција у временском оквиру, треће поглавље је и најбитније за опште закључке студије јер садржи просторне компарације, те мерења институционалних учинака свих двадесет регионалних влада, и то према композитном индексу сачињеном од укупно дванаест индикатора институционалног успеха (економских, политичких, административних, социјалних). Резултати јасно говоре да су неке

регионалне владе константно ефикасније од других, упркос чињеници да се ради о идентичним овлашћењима и сличним ресурсима на располагању. Очекивано, различити резултати регионалних институција нарочито су наглашени у погледу историјских разлика између севера и југа Италије. Шта је тачно узроковало овај диспарат, најочљивији у компарацији северних и јужних региона?

Проблем економског и политичког кашњења југа за развијеним севером је и данас једно од кључних питања италијанске друштвене науке. Патнам међутим одбацује општеприхваћено објашњење о економском узроку, те налази дубље разлоге диспаритета, пре свега у историјски формираној политичкој култури. Студија процењује историјске разлике између северних и централних региона у односу на југ Италије, идући уназад све до 11. века. Још у том периоду, показује Патнам, северни региони имали су активан грађански живот који обележавају за тај период релативно развијене инклузивне политичке институције, међусобно грађанско поверење и хоризонтална владавина, тј. мање хијерархијски устројена политичка структура. Са друге стране, југ Италије је био под доминацијом норманске владајуће структуре која је углавном била феудално вертикална и аутократска, док

су друштвени односи примарно дефинисани зависношћу и експлоатацијом. Дакле, у прошлости, југ Италије је припадао моћним монархијама, док је север представљао често хаотичну мрежу комуналних република, кнежевина и градова-држава. Већ од 11. века, политичка динамика на северу је знатно другачија, а даљи друштвени развој ове две макрорегије може се објаснити концептом путне зависности. Градски живот севера подстицао је трговину, проток идеја, друштвену мобилност, те је створио јаку социјалну и економску основу, касније темеље индустријализације, демократизације и грађанског живота. За то време, југ карактерише ауторитарна политичка култура, чији ефекти воде супротним исходима.

Патнам и његови сарадници виде концепт грађанске заједнице (енг. *civic community*), односно грађанства (енг. *civic-ness*) као кључну тачку у развоју успешних институција. Они грађанску заједницу дефинишу активном партиципацијом становништва у јавним пословима, динамичним друштвеним животом, хоризонталним везама заједничке сарадње и поверења. Аутори су за потребе студије осмислили начин мерења нивоа успеха грађанске заједнице у сваком од италијанских региона, у односу на четири кључна индикатора: социјално

поверење, норме реципроцитета, мреже друштвеног ангажмана и успешност кооперације – композитно одређујући ниво успеха појмом социјални капитал. Њихов закључак је да се ниво социјалног капитала драстично разликује између региона, поново са најзначајнијом диференцијацијом на линији север – југ. Логично, ниво социјалног капитала се показао као директно пропорционалан са институционалним успехом у готово свим испитиваним регионима, те је социјални капитал у овој студији уствари доказано кључни експланатор добре владавине. Патнам то и сликовито описује: традиција оснивања удружења, трговачких и занатских цехова и гилди, и различитих клубова (од оркестара до спортских друштава) на северу Италије водила је већем укључивању грађана у политички процес, што је даље водило лакшој и успешнијој демократизацији. Даље, јаче друштвене мреже значе и веће поверење, а оно подстиче трговину, позајмљивање новца и удруживање у пословним подухватима, што даље води економском развоју. Економски просперитет је стога историјски детерминисан путном зависношћу, а одређени друштвени и културни обрасци су свакако већа подршка економском расту. Патнам подвлачи да је за успех демократије неопходно да постоји

одређени ниво узајамног поверења између грађана, те да се ове везе мултиплицирају кроз време. Дакле, цивилна природа друштвених односа севера Италије из средњовековног периода узроковала је просперитет региона данас.

Упркос уверљивом, аргументованом и веома сликовито представљеном објашњењу, ова теорија се сусрела са низом критика. Пре свега, део критичара сматра да италијански региони тј. њихов институционални учинак не представљају добар референтни ниво анализе, из простог разлога што се ради о slabим институцијама са ограниченим овлашћењима. Методолошке замерке укључују питања о арбитрарној операционализацији кључних концепата: како зависне (институционалних перформанси), тако и независне варијабле (нивоа грађанства); али и уздицања корелација на ниво каузалних објашњења искључиво због секвенцијалног временског редоследа. Томе додајмо и да Патнам увелико игнорише како политичке утицаје, тако и историјски контекст који се тиче динамике уједињења Италије које је кренуло са севера земље, као могућа објашњења. Поједини аутори су указали на то да, иако Патнамова студија одлично објашњава разлике у погледу функционисања локалних влада у Италији, она нам не помаже

да боље разумемо шта утиче на боље перформансе институција уопште, тј. не открива како поправити историјски детерминисане лоше институције. Према њима, иако је изузетно важно што је Патнам увео концепт социјалног капитала у истраживање, остаје нејасно како социјални капитал може да утиче на побољшање институционалног дизајна и учинка.

Упркос наведеним замеркама, несумњиво је да ова студија остаје вредан допринос политичкој науци, нарочито због истраживања ефекта који друштвени оквир и култура могу имати на политичке исходе. Резултати испитивања економских, социјалних и културних фактора указују на чињеницу да је институционални учинак заиста условљен и обликован друштвеним контекстом. Поред тога, приметно је и да повратни утицај, који институције врше на политичку заједницу и друштво у целини, такође варира у оквиру правилности дихотомије север – југ, односно у истом контексту социјалних разлика. Поука коју извлачимо из Патнамовог истраживања је

донекле песимистична, посебно у погледу Србије: какве су шансе за стварање успешне демократије и економског просперитета у друштвима у којима не постоје укорени историјски предуслови? Са друге стране, студија отвара занимљив аспект за истраживање: да ли би анализа успешности локалних самоуправа или окружних институција у нашој земљи дала сличне резултате у односу на социјално окружење тј. историјски детерминисан социјални капитал, посебно имајући у виду регионалне разлике које постоје у Србији, а које се такође могу једним делом мапирати на оси север – југ? Можда би се сличним истраживањем дошло до одговора на питање који су повољни предуслови за успешне институције и економски развој у Србији, те би се посредно могло закључити и шта их опструира, барем када је реч о локалном друштвеном окружењу. То су важна и занимљива питања за будуће истраживаче, које Патнамов истраживачки подухват свакако може да инспирише.